

WERKAANTEKENINGEN

A. van Leeuwenhoeklaan 9
3721 MA Bilthoven
Postbus 1
3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl
KvK Utrecht 30276683

Bespreking	Klankbordgroep "Chroom-6"
Vergaderdatum en -tijd	4 oktober 2017, 10.00-13.00 uur
Vergaderplaats	<u>Meeting Plaza, Godebaldkwartier, Utrecht</u>
deelnemers:	5.1.2e (voorzitter), 5.1.2e 5.1.2e (vanaf 10.45 uur), 5.1.2e 5.1.2e (bij agendapunt 4), 5.1.2e 5.1.2e
Afwezig m.k.	5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e
Verslag	5.1.2e (Het Notuleercentrum)

T 5.1.2e
F 5.1.2e
5.1.2e@rivm.nl

Datum
4 oktober 2017

1. Opening, mededelingen en bespreking gewijzigde verklaringen van belangen.

De voorzitter opent de vergadering om 10.05 uur en heet de aanwezigen welkom. Hij staat stil bij het overlijden van 5.1.2e een man die voor de velen die met hem samenwerkten niet alleen een gewaardeerde collega, maar zeker ook een goede maat was. 5.1.2e zette zich op een complex krachtenveld enorm in en was altijd positief.

- 5.1.2e zal voortaan als ethicus aanschuiven bij de klankbordgroep. Zij is helaas vandaag verhinderd.
- Er zijn geen wijzigingen in mogelijke belangen van de leden van de klankbordgroep ten opzichte van de thema's die behandeld worden.
- De voorzitter zal, na 2½ jaar het voorzitterschap met plezier te hebben gedaan, aan de volgende ronde van de klankbordgroep niet meer deelnemen. Uit de deelnemers zal een nieuwe voorzitter worden voorgedragen.

De heer 5.1.2e spreekt namens de gehele klankbordgroep uit dat hij het betreurt dat de voorzitter zijn werk gaat neerleggen. Gelet op de samenhang tussen de onderzoeken en de continuïteit van de Klankbordgroep wordt de aanwezigheid van de heer 5.1.2e als voorzitter juist zo gewaardeerd.

2. Notitie over aandoeningen afweersysteem (WP5.1)

Inleiding

In de voorgeschiedenis kwam aan de orde dat meer onderbouwing voor een eventueel verband nodig is dan wat er tot nu toe in de stukken staat. De onderzoekers gaven in eerste instantie de kwalificatie 'niet waarschijnlijk' (relatie tussen blootstelling C6 en aanverwante stoffen versus aandoeningen van het afweersysteem), maar de klankbordgroep suggereerde een andere categorie. De onderzoekers geven nu aan dat zij

32 hebben besloten de classificatie te herzien van 'niet waarschijnlijk' naar
 33 'onvoldoende duidelijk'. De klankbordgroep wordt gevraagd om op deze
 34 aanpassing van de formulering te reageren.

Datum
 4 oktober 2017

35

36 **Algemene opmerking**

37 In de stukken staat 'Er is geen bewijs op grond van het beschikbare
 38 onderzoek en er wordt verder geen onderzoek gedaan'. Er zou echter ook
 39 kunnen worden geformuleerd 'Op grond van wat er voorligt is de
 40 constatering dat er onvoldoende onderzoek is gedaan. Het is aan te raden
 41 meer onderzoek te gaan doen'. Wat vindt de klankbordgroep van deze
 42 laatste suggestie?

43

44 **Opmerkingen van de klankbordgroepleden**

- 45 a) Het rapport bevat nog steeds vaagheden. Onder "effecten op de
 46 voortplanting" staat 'eerst wordt bepaald dat...', maar er staat niet bij
 47 door wie dat wordt bepaald.
- 48 b) Geef aan dat er helemaal geen onderzoek is gedaan door te schrijven:
 49 'er zijn vooralsnog geen aanwijzingen uit de huidige wetenschap dat... et
 50 cetera'.
- 51 c) Op basis van het rapport is het onduidelijk of er voldoende sterke
 52 aanwijzingen zijn om een onderzoek te kunnen starten en hopelijk na
 53 een aantal jaren meer duidelijkheid te kunnen verschaffen. Want wat
 54 voor type onderzoek zou dat moeten zijn en wat is de looptijd? Is
 55 onderzoek überhaupt mogelijk en zijn de bevindingen te vertalen naar
 56 het publiek toe?
- 57 d) Er is ook verschil in of het RIVM onderzoek gaat doen of dat de
 58 wetenschappelijke omgeving hier aandacht aan gaat besteden.
- 59 e) Let goed op de laatste zin in de folder 'Wilt u weten waardoor uw ziekte
 60 komt? Vraag het aan uw arts.' Dit kan zo niet worden geformuleerd
 61 omdat een arts het antwoord echt niet weet.
- 62 f) In de folder zou ook iets moeten staan over risico's en het feit dat artsen
 63 in elk individueel ziektegeval in feite nooit kunnen constateren
 64 waardoor iemand precies ziek is geworden.
- 65 g) Door de vele vaagheden in de rapportage is het rapport juridisch zwak.
 66 Voorbeelden zijn 'het is onwaarschijnlijk dat' of 'het is onvoldoende
 67 duidelijk'. De rechter gaat er dan vanuit dat het theoretisch nog steeds
 68 mogelijk is. Dergelijke formuleringen zijn in de wetenschappelijke
 69 wereld wel gebruikelijk, maar juristen zijn niet blij met dit rapport. Op
 70 de vraag of Defensie uiteindelijk schadevergoeding moet betalen, geeft
 71 dit rapport namelijk geen antwoord.
- 72 h) Het woord 'oplegnotitie' kan binnen het domein Defensie verkeerd
 73 worden geïnterpreteerd. Een alternatief kan zijn 'begeleidende notitie'
 74 of 'aanbiedingsbrief'.

75

76 **Aanbeveling van de klankbordgroep**

77 Kijk nog eens goed naar de formuleringen. Met name over de vraag of er
 78 wel of geen (vervolg)onderzoek mogelijk is.

79

80 3. Conceptrapportage WP7.2 (Defensie)

Datum
4 oktober 2017

81 82 Inleiding

83 Dit betreft een toelichtende notitie, waarvan de details nog niet zijn
84 afgerond. Aan de Klankbordgroep wordt gevraagd om specifiek te kijken of
85 de in concept geformuleerde eindconclusie in lijn is met het eerder
86 gepresenteerde materiaal.

87 88 Opmerkingen van de klankbordgroepleden

- 89 • Deze rapportage geeft een 'wollige' indruk. Er zitten veel doublures in.
90 Hele alinea's kunnen compacter. Er ontbreekt ook een samenvatting,
91 wat bij een lang rapport een vereiste is.
- 92 • Het zou goed zijn om na te gaan hoe het in die tijd ging in andere
93 branches, zoals bij autospuitbedrijven of de NS. Hoe is er in het
94 algemeen in diezelfde periode omgegaan met de bedrijfsgenees-
95 kundige zorg van mensen die aan chroom werden blootgesteld?
- 96 • Het is bedroevend te constateren hoe de personeelsregistratie bij
97 Defensie was geregeld. En voor de rapportage is het betreurenswaardig
98 dat er wel bedrijfsartsen zijn opgespoord, maar dat deze onvoldoende
99 bereid waren mee te werken. Dat moet op een kwantitatieve manier,
100 dus beter worden gerapporteerd.
- 101 • In het hoofdstuk 'Discussie en Conclusie' ontbreekt bij de vragen en
102 subvragen de beantwoording. De lezer moet in de rapportage op zoek
103 naar die antwoorden.
- 104 • Moet in het rapport niet sterker naar voren komen dat er bij Defensie
105 sprake was van laksheid en desinteresse? Maar als het klopt dat
106 Defensie geen aandacht voor het probleem had en er niets is gedaan, is
107 het de vraag of dat 'laksheid en desinteresse' moet worden genoemd.
108 Dat kan pas worden gezegd als duidelijk is hoe dat in andere
109 beroepsgroepen er aan toe ging. Wellicht is de conclusie dat er daar ook
110 niets werd gedaan. De vraag is dus: hoe verhoudt het gebrek aan actie
111 bij Defensie zich tot andere beroepsgroepen en bijvoorbeeld Defensie in
112 het buitenland? Alleen hele grote bedrijven als Shell en Unilever hadden
113 er wellicht wel aandacht voor.
- 114 • De onderzoekers doen zichzelf tekort door de formulering van de
115 rapportage, terwijl er zo veel werk is verricht. Alle relevante
116 bevindingen komen onvoldoende terug in de eindconclusie. De
117 onderzoekers zeggen over zichzelf dat de eindconclusie zorgvuldig
118 geformuleerd is, terwijl dat juist niet zo is omdat de eindconclusie niet
119 aansluit bij de inhoud.
- 120 • Het is verbijsterend dat iedereen destijds naar elkaar wees (managers
121 naar bedrijfsartsen en andersom), wat de rol van de bedrijfsartsen was
122 en dat deze niet op de hoogte waren. Het is verbazingwekkend dat
123 werknemers naar de huisarts en niet naar de bedrijfsarts gingen. Het is
124 opmerkelijk dat er in de opleiding van bedrijfsartsen minder dan 30 uur
125 was gereserveerd voor arbeidstoxicologie. Wat feitenmateriaal betreft is

Datum
4 oktober 2017

- 126 het rapport indrukwekkend. Het leest lastig omdat de inhoud niet in
127 chronologische volgorde staat.
- 128 • Er is onvoldoende overtuigend aangegeven waarom het beroepsgeheim
129 een absolute belemmering was om verder te gaan onderzoeken. Is er
130 aan werknemers of familie gevraagd of het geoorloofd was om
131 materiaal tot in detail te mogen beoordelen? Uit het verleden is bekend
132 dat gegevens van bedrijfsartsen anoniem mogen worden gebruikt voor
133 onderzoek. Is zo'n onderzoek gedaan?
- 134 • Op pagina 9 staat: 'omdat het grootste deel tot het burgerpersoneel
135 behoorde, gingen ze met gezondheidsklachten naar hun eigen huisarts'.
136 Conclusie: het grootste deel was burgerpersoneel en daarom gingen ze
137 allemaal naar de huisarts. Dit kan anders geformuleerd.
- 138 • Een werkgever is medeverantwoordelijk voor de hele zorgketen, ook
139 indien medewerkers naar de huisarts gaan. Vermeld hier iets over.
- 140 • Vermeld in de rapportage het onvoldoende beschikbaar zijn van
141 materiaal voor onderzoek (lijsten van artsen en medewerkers die er
142 toen werkten ontbreken, bedrijfsartsen wilden niet aan het interview
143 meewerken). Bij deze arbeidsomgeving mag er worden verwacht, ook in
144 die tijd, dat er goed wordt gedocumenteerd. Dat valt onder de
145 zorgplicht.
- 146 • Er was geen structureel zorgaanbod en waar het wel aanwezig was werd
147 het vaak niet goed toegepast. Er was gebrek aan kennis bij de
148 bedrijfsartsen, ook ten opzichte van wat zij hadden kunnen weten. Er
149 werden drempels gevoeld bij het bezoeken van de bedrijfsartsen. Op de
150 vraag of dat alles ertoe bijdroeg dat medewerkers benadeeld zijn, staat
151 in het rapport: 'Wij denken van niet'. Wellicht inderdaad niet omdat er
152 een behandeling bestond voor de consequenties van blootstelling, maar
153 ingrijpen in de blootstelling zelf door de bedrijfsgeneeskundige
154 discipline kan alleen als deze op de hoogte is van de consequenties.
155 Waren bedrijfsartsen op de hoogte geweest van wat er toen al bekend
156 was, dan waren er waarschijnlijk maatregelen getroffen. Dus de
157 conclusie dat er is er voldaan is aan de wettelijke verplichtingen op het
158 gebied van zorgplicht past niet bij de bevindingen.
- 159 • In de laatste regels op pagina 81 staat over de verplichting van Defensie
160 dat die 'strenger nageleefd had kunnen worden'. De klankbordgroep
161 vindt dat hier had moeten staan: 'had moeten worden'. Want er kan en
162 mag expliciet in de rapportage worden gezet dat Defensie nalatig was.
163 Het is zorgelijk dat de onderzoekers ervoor terugschrikken om een
164 stevige conclusie te trekken. Het RIVM moet zich realiseren dat dit voor
165 hen een gevaar kan opleveren. Het zou een blamage zijn als het rapport
166 straks twijfels oproept over onafhankelijkheid.
- 167 • Is er bij de bedrijfsartsen onderzoek gedaan naar hoe vaak er bij
168 medewerkers contacteazeem is geconstateerd en of en hoe die mensen
169 zijn behandeld? Werd de relatie met chroom gelegd en kregen ze ander
170 werk? Als het antwoord is dat die medewerkers naar de huisarts gingen
171 en dat er daarom niet meer over bekend is, dan is dat een te beperkt
172 antwoord.

Datum
4 oktober 2017

- 173 • Zijn de gegevens die in dit document worden genoemd (voorbeeld:
174 metingen van chroomblootstellingen door TNO, pag. 37) ook bekend bij
175 de onderzoekers van WP4?
- 176 • De schrijvers zouden in de conclusies onderscheid kunnen maken tussen
177 dingen die specifiek voor de Defensiesituatie gelden en algemene
178 dingen (beeld dat je blij mag zijn dat je werk hebt).
- 179 • Ad pagina 79. Er staat over een incident in 1998 in Vriezenveen 'Het is
180 daarom "voorstelbaar" dat bedrijfsartsen van Defensie vanaf dat
181 moment op de hoogte waren'. De klankbordgroep adviseert het hele
182 rapport op dergelijk (te voorzichtig) woordgebruik te screenen.
- 183 • Er worden veel afkortingen gebruikt. Check of die allemaal genoemd
184 worden in de afkortingenlijst.

185

186 **Slotadvies van de klankbordgroep:**

- 187 a) Het rapport bevat belangrijke bevindingen over de bedrijfs-
188 geneeskundige zorg die geboden is en over wat er verwacht had mogen
189 worden. Die bevindingen komen echter niet terug in de conclusie. In de
190 conclusie staat niet dat er sprake is van belangrijke tekortkomingen,
191 maar dat Defensie heeft voldaan aan haar wettelijke verplichtingen. De
192 klankbordgroep adviseert de slotconclusie anders te formuleren,
193 namelijk 'Defensie heeft onvoldoende voldaan aan haar wettelijke
194 verplichtingen'.
- 195 b) Geef ook het antwoord bij de vragen die in het begin worden gesteld.
- 196 c) De redactie van de rapportage kan beter, beknopter en in
197 chronologische volgorde van tijd.
- 198 d) Maak onderscheid tussen algemene ontwikkelingen in de
199 bedrijfsgeneeskundige zorg en specifieke ontwikkelingen Defensie
200 betreffende.

201 Kijk nog eens goed naar de argumenten waarom er bepaalde documenten
202 niet zijn bestudeerd. Er zijn goede oplossingen om cruciale medische
203 rapportages (anoniem) wel te kunnen bestuderen, waar het gaat om de
204 vragen die in dit geval voorliggen.

205

206 <Hierna gaat de werkgroep over tot behandeling van agendapunt 5.>

207

208

209 **4. Concept onderzoekplan WP8.2 (tROM Tilburg)**

210 In aanwezigheid van 5.1.2e introduceert zichzelf.

211

212 **Inleiding**

213 Voor het onderzoeksvoorstel wordt als eerste vraag geformuleerd of en
214 hoe de werkgever was geïnformeerd over de mogelijke risico's van chroom
215 6. Maar in feite moet de onderzoeksgroep zich eerst afvragen of men in die
216 tijd al was voorbereid op werken met gevaarlijke stoffen. Want als er toen
217 nog niets over bekend was, is een aantal vragen over de maatregelen niet
218 relevant. Omdat het arbeid verricht tussen 2004 en 2011 betreft, kan
219 worden verwacht dat men bekend was met de risico's (een latere periode
220 dan die waarvan sprake is bij het onderzoek bij Defensie).

Datum
4 oktober 2017

221
222 Een tweede essentieel punt is de bejegening werkleiding richting arbeiders
223 (een specifieke groep, die vanuit een tegenprestatie moest werken) en de
224 laag daar tussenin, de leiding richting de werkleiders. De vraag aan de
225 klankbordgroep is of de bejegening voldoende terugkomt in de verdieping.
226

227 Verder is er bij de ex-medewerkers naast gezondheidsklachten sprake van
228 angst, woede, frustratie, kortom van psychische druk. Het is relevant om te
229 constateren dat dit een thema is en na te gaan of en in hoeverre dit de
230 gezondheid beïnvloedt. Het kunnen indirecte effecten zijn, die men anders
231 niet had gehad, van de mogelijke blootstelling.
232

233 **Opmerkingen van de klankbordgroepleden**

- 234 • Op de vraag wat er destijds bekend was, is het juridische antwoord
235 eenvoudig. Namelijk het maakt niet uit wat men erover wist, het gaat
236 om wat men behoorde te weten. Daar zit een onderzoeksplicht aan. Dus
237 vraag 25 op pagina 6 is geen relevante vraag. De relevante vraag is: had
238 het bekend moeten zijn bij de werkgevers en leidinggevendenden?
- 239 • Dit betreft een bijzondere, een kwetsbare groep. De zorgplicht is dan
240 van nog groter belang. Wie een werknemer aanneemt, heeft andere
241 verplichtingen dan degene die een groep mensen tewerkstelt die in feite
242 geen andere keuze hebben. In het laatste geval moet de verplichting
243 wellicht zwaarder zijn met meer aandacht voor veilig werken, tijdig
244 informeren, et cetera. Die bredere zorgplicht moet worden onderzocht.
- 245 • Bij de bejegening spelen twee factoren een rol: enerzijds de kwetsbare
246 groep van mensen die het werk moesten doen en anderzijds de
247 verhouding tussen de leidinggevende en de werkleiders. Het betrof hier
248 geen gemakkelijke doelgroep. De werkleiders kregen bijvoorbeeld te
249 maken met geweld. Er zijn veel onderliggende thema's die spelen rond
250 de bejegening. De organisatie was verantwoordelijk voor het werk,
251 maar ook verantwoordelijk voor de mensen die het werk moesten
252 aansturen.
- 253 • In de doelstelling staat weliswaar een doel omschreven, maar het is
254 moeilijk om een oordeel te vormen over welke informatie de rapportage
255 straks gaat opleveren.
- 256 • De planning is ruim opgesteld. En er staan weliswaar kosten genoemd,
257 maar niet omgezet in persoonsweken of uren.
- 258 • Bij de gespreksprotocollen zou er iets meer richting gegeven kunnen
259 worden over de onderwerpen. Wellicht kan een aantal kernvragen
260 worden gegeven. Een 'dummyrapportage' kan helpen om aan te geven
261 wat de onderzoekers beogen boven tafel te krijgen.
- 262 • In de gesprekken met de participatiemensen is een vraag over de relatie
263 tussen blootstelling en de gezondheidseffecten niet aan de orde omdat
264 ze daar geen oordeel over kunnen vormen.
- 265 • De onderzoekers zouden inzage moeten krijgen in rapport WP8 van
266 Defensie. Dan is de arbo-situatie voor de periode 2004-2011 namelijk al
267 uiteengezet. In die periode was chromo 6 allang bekend.

Datum
4 oktober 2017

- 268 • In samenspraak met WP8 Defensie-onderzoek en WP9 kan de
269 bijzondere positie van die participatiemensen beoordeeld worden. Er
270 moet zeker extra aandacht zijn voor hun ongunstige positie.
- 271 • Gezien vanuit het belang van de participatiemensen is het een
272 onzinnige, of irrelevante vraag of de gemeenteraad wel of niet was
273 geïnformeerd. Aangezien het beleid betrof, kun je ervan uitgaan dat de
274 raad op de hoogte was van de werkzaamheden. Of ze ook wist dat er
275 met gevaarlijke stoffen zou worden gewerkt, is een andere vraag. Maar
276 is die relevant?
- 277 • Het is de vraag of de beleidsmatige aspecten in deze rapportage aan de
278 orde moeten komen. Moeten de onderzoekers het onderzoek niet gaan
279 splitsen in twee aspecten? Namelijk op korte termijn het onderzoek
280 over de blootstelling, heel breed genomen, en op langere termijn de
281 beleidsanalyse. Bij dit tweede deel van het onderzoek zouden dan een
282 psycholoog, een politicoloog en een bestuurskundige kunnen
283 aanschuiven.
- 284 • Het is een mooie onderzoeksgroep die, in tegenstelling tot de
285 Defensiegroep, goed in beeld kan worden gebracht. Het aantal
286 interviews zal dan ook procentueel groter zijn dan in de Defensiegroep.
- 287 • Worden er ook metingen gedaan of zijn die al gedaan aan hetzij treinen,
288 hetzij personen. Of is daarover voldoende bekend?
- 289 • Heeft de sfeer tussen leiding, doelgroep en wellicht de gemeente te
290 maken met bijzondere kwetsbaarheden? Of heeft het te maken met
291 voldoen aan de normen?
- 292 • Vraag 34 kan anders geformuleerd. Nu impliceert de vraagstelling een
293 waardeoordeel over de invulling van de zorgplicht. De vraag 'Was de
294 werkruimte geschikt voor de werkzaamheden?' moet eigenlijk zijn 'Hoe
295 was de werkruimte ingericht?'. Dat geldt ook voor de vragen 33 en 35
296 (hoe waren de werknemers geïnstrueerd?).

297
298 **Slotadvies van de klankbordgroep:**

- 299 a) Maak maximaal gebruik van de analoge werkpakketten (m.n. WP8)
300 betreffende het Defensieonderzoek. Veel algemene zaken zijn al
301 bekend. Kijk vervolgens naar specifieke elementen die hier spelen.
- 302 b) Besteed voldoende aandacht aan de kwetsbaarheid van de doelgroep.
- 303 c) Overweeg of de planning strakker kan. Kijk of er met het oog op
304 efficiency onderscheid gemaakt kan worden tussen zaken die nauw
305 gerelateerd zijn aan blootstelling en het effect daarvan op de
306 gezondheid van de doelgroep en zaken die bestuurlijke analyse
307 betreffende.
- 308 d) Kijk niet naar wat men wist, maar naar wat men behoorde te weten
309 (wat was de wettelijke zorgplicht). Werk met name vraag 35 goed uit en
310 maak daarbij gebruik van zowel WP8 als WP9.
- 311 e) Onderzoek of bijvoorbeeld de bejegeningaspecten van belang kunnen
312 zijn wat betreft gezondheidsimplicaties.
- 313 f) Beschrijf de methodologie beter. Geef aan wat de belangrijkste
314 elementen zijn van het interviewprotocol.

Datum
4 oktober 2017

- 315 g) Er is bekend dat er metingen zijn gedaan, maar die liggen binnen WP4,
316 blootstellingen. Meld daarover iets in de rapportage.
- 317 h) Let op dat de formulering van de onderzoeksvragen zodanig is dat om
318 feiten worden gevraagd, en de onderzoekers geen waardeoordeel
319 hoeven te vellen. Dit is ook belangrijk i.v.m. het
320 verwachtingsmanagement.
- 321 i) De periode van onderzoek moet lopen tot en met 2012. Hoewel er in
322 dat jaar niet meer aan treinen werd gewerkt, zijn [i] andere
323 werkzaamheden in de ruimte wel voortgezet terwijl het stof van het
324 schuren van de treinen nog aanwezig was; en [ii] uitkeringsgerechtigden
325 van het tROM project vanuit de nieuwe locatie een aantal dagen hebben
326 opgeruimd en schoongemaakt waarbij ze in contact kunnen zijn
327 gekomen met het stof dat afkomstig was van het schuren van de
328 treinen.

331 5. Concept onderzoeksplan WP9 (tROM Tilburg)

332 Inleiding

333 Dit betreft een algemeen werkpakket voor het Tilburg-onderzoek. De
334 onderzoeksvragen zijn vergelijkbaar met die van het Defensie-onderzoek.
335 Er werd specifieke aandacht gevraagd voor de tijdsperiode waarin de
336 werkzaamheden zijn verricht, de arbeidsverhoudingen (in dit geval betrof
337 het uitkeringsgerechtigden) en de vraag of het relevant was dat de
338 werkzaamheden zijn uitgevoerd in een loods van Ned-Train, dus geen
339 locatie van de gemeente Tilburg.

342 Opmerkingen van de klankbordgroepleden

- 343 • Dit komt overeen met wat in het kader van Defensie bij WP9 al werd
344 beoordeeld.
- 345 • Vraag 35 is heel relevant: de bijzondere positie van de werknemers. Er
346 moet goed worden uitgezocht wat de verantwoordelijkheden van de
347 werkgever waren in de zin van de Arbo-wet. De Arbo-wet kent een veel
348 breder begrip werkgever dan het Burgerlijk Wetboek. De rechtsposities
349 moeten goed beschreven worden.
- 350 • Op pagina 6 staat dat in de eerste plaats de zorgplicht van de werkgever
351 in kaart moet worden gebracht. Maar is het niet beter eerst in te
352 zoomen op de bewijslast en te kijken of de mensen überhaupt zijn
353 blootgesteld? Want er is geen sprake van zorgplicht als mensen niet zijn
354 blootgesteld. Vervolgens moet worden gekeken of die blootstelling
355 klachten kan veroorzaken of heeft veroorzaakt en pas dan is de
356 zorgplicht aan de orde. Overigens zijn niet alle klankbordgroep-leden
357 het met deze opvatting eens. Sommigen vinden dat er wel eerst kan
358 worden gekeken naar de zorgplicht en pas dan naar de casus.
- 359 • Op pag. 3 staat 'het onderzoek richt zich op de vraag of mogelijk chroom
360 6-klachten zijn veroorzaakt'. Dit moet zijn 'kunnen zijn veroorzaakt'. Het
361 woord 'mogelijk' duidt overigens ook al op een mogelijkheid.

Datum
4 oktober 2017

- 362 • Er wordt onderscheid gemaakt tussen het juridisch en het feitelijk
 363 causaal verband. Naar verwachting is alleen het juridisch causaal
 364 verband in de bewijslastredenering relevant. Het feitelijke zou volledig
 365 bewijs impliceren en dat betekent dat wordt afgestapt van de
 366 beschermingsconstructie. Het onderscheid tussen juridisch (als er
 367 blootstelling is en deze *kan* leiden tot gezondheidseffecten) en feitelijk
 368 causaal verband moet beter worden uitgelegd.
- 369 • Onder punt e komt het begrip 'schade' aan de orde. Er wordt een aantal
 370 soorten schade genoemd. Het begrip 'schade' wordt hierbij te beperkt
 371 gebruikt. Op hoofdlijnen is er de materiële en de immateriële schade.
 372 Materiële schade is onder te verdelen in vele posten. De opsomming in
 373 het onderzoeksplan is te beperkt. De post immateriële schade strekt
 374 zich nog veel verder uit. Iemand kan een eindeloze reeks medische
 375 behandelingen moeten ondergaan, kan pijn, smart of gederfde
 376 levensvreugde ondervinden zonder daarbij last te hebben van
 377 psychische schade. In het plan is het beter niet allerlei schadeposten te
 378 gaan opsommen (rommelig), maar wel de verdeling tussen geleden en
 379 nog te lijden materiële en immateriële schade aan te geven. Alles wat
 380 eronder valt, hangt af van de individuele situatie en wordt bepaald door
 381 de rechter.
- 382 • De rechtsopvolging wordt te summier geadresseerd en wel op
 383 deelonderwerpen, maar onvoldoende op hoofdlijnen. Er zijn twee
 384 soorten schade: die van het slachtoffer zelf en van de nabestaanden.
 385 Slachtofferschade gaat over op de erven. Maar wanneer immateriële
 386 schade niet is aangezegd bij leven, kan die niet overgaan op de erven.
- 387 • Onder punt g komt de aansprakelijkheid van de werkgever aan de orde
 388 in de alles-of-niets-benadering. Dus je bent wel of niet aansprakelijk. Er
 389 wordt aangeraden na te gaan of hier ook de proportionele
 390 aansprakelijkheid van toepassing kan zijn. Daarbij moet sterker worden
 391 aangegeven dat eerst de alles-of-niets-benadering geldt. Leidt die niet
 392 tot een conclusie, dan komt proportioneel aan de orde. En niet in alle
 393 zaken waarin multicausale factoren een rol spelen komt meteen
 394 proportionele aansprakelijkheid aan de orde, dus let op de nuance.
 395 Blootstelling bij een andere werkgever valt niet onder proportionele
 396 aansprakelijkheid; alle werkgevers zijn volledig aansprakelijk.
 397 Werkgevers moeten er dan onderling uit komen. Proportionaliteit moet
 398 twee keer beoordeeld worden: in relatie tot de omvang van de schade
 399 en tot aansprakelijkheid. Neem dit op in het plan.
- 400 • Het is voor de klankbordgroep lastig te beoordelen of het terecht is dat
 401 er wordt geschreven dat bij chroom 6 alle aandoeningen mogelijk
 402 multicausaal zouden zijn (punt g). Het wordt in de alinea erg abstract
 403 genoemd. Wat het precies betekent voor de chroom 6-aandoeningen
 404 komt waarschijnlijk als antwoord uit het onderzoek.
- 405 • De klankbordgroep adviseert om goed te kijken naar de insteek van de
 406 WP9-rapportage voor het Defensie-onderzoek en deze zoveel mogelijk
 407 over te nemen. Daarnaast zal 5.1.2e een aantal details op papier
 408 zetten (die ook hiervoor al genoemd zijn).

Datum
4 oktober 2017

- 409 • Let goed op het gebruik van juridische termen en leg in voorkomende
410 gevallen uit wat er wordt bedoeld. Voorbeeld: leg het verschil uit tussen
411 juridisch causaal en feitelijk causaal verband.
- 412 • Ad pagina 7: hier wordt sterk de behoefte gevoeld om precies te weten
413 wat er hierover in WP9 Defensie-onderzoek staat. Het is duidelijk dat de
414 aansprakelijkheid hier anders ligt, maar proportionaliteit en andere
415 zaken komen overeen.
- 416 • Ad pag. 8, punt i: de leden van de klankbordgroep raden aan een lijst
417 van deskundigen op te stellen die over dit onderwerp kunnen adviseren.
- 418 • De klankbordgroep adviseert bij de onderzoeksgroep een
419 arbeidsgeneeskundige te laten aansluiten.
- 420 • Tot slot is het opmerkelijk dat bij de mogelijkheid van lichamelijke
421 schade (een ziekte of aandoening) wordt gewerkt met werkpakketten
422 om de relatie al of niet aan te tonen. En als het gaat om psychiatrische
423 of psychosociale schade (immateriële schade) zijn er geen
424 werkpakketten en er wordt gezegd dat de uitspraak wordt overgelaten
425 aan de rechter. Voor beide onderzoeken (Defensie en Tilburg) geldt
426 overigens wel dat werkpakket 5.1 wordt geraadpleegd.

427 428 **Slotadvies van de klankbordgroep**

- 429 a) De klankbordgroep heeft de indruk dat er veel meer gebruik
430 gemaakt kan worden van WP9 Defensie-onderzoek.
- 431 b) Wat betreft aansprakelijkheid geldt het 'frame' zoals geschetst in
432 WP9 Defensie-onderzoek, tenzij er specifieke elementen zijn die
433 vanuit de Tilburgse situatie vragen om een nuance of toevoeging.
434 Dat moet dan wel onderbouwd worden. **5.1.2e** gaat
435 voorbeelden op papier zetten.
- 436 c) Stel een lijst op van deskundigen die de rechter kunnen adviseren
437 en laat een arbeidsgeneeskundige aansluiten bij de
438 onderzoeksgroep.

439
440
441 *<Hierna volgt een korte pauze en gaat de werkgroep over tot behandeling*
442 *van agendapunt 4.>*

443 444 **6. WVTK en rondvraag**

445
446 De klankbordgroep wil de rapportage WP7.2 nog een keer bespreken.
447 Datzelfde geldt voor de rapportages WP8.2 en WP9, maar deze kunnen ook
448 in een schriftelijke ronde worden behandeld.

449
450 **5.1.2e** is vermoedelijk op 13 december verhinderd. Hij wil graag zo
451 vroeg mogelijk inzage in de agenda voor die datum.

452
453 **5.1.2e** constateert dat de publiekssamenvatting van WP5.1, inclusief
454 het stroomschema, via de mail commentaar opleverde. Met name het stuk
455 waarin wordt verteld wat er bekend is vanuit de wetenschap over chrom 6

Datum
4 oktober 2017

456 en ziekte. Hij vraagt of dit stuk opnieuw in de klankbordgroep kan worden
457 behandeld. 5.1.2e denkt dat dat dan via een schriftelijke ronde en
458 op korte termijn dient te gebeuren. De voorzitter adviseert voor de
459 publiekssamenvatting eerst nog een redactionele slag op het
460 communicatieve vlak door een deskundige (niet zijnde een
461 belanghebbende) toe te passen.

462
463 Er zijn verder geen vragen. De voorzitter dankt de aanwezigen voor hun
464 inbreng en sluit de bijeenkomst om 13.10 uur.

465
466 De eerstvolgende bijeenkomst is op **dinsdag 17 oktober 2017**

WERKAANTEKENINGEN